

Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri

Mehmet Sait DİLEK

Atatürk Üniversitesi

DİLEK, Mehmet Sait, Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri. CTAD Yıl 6, Sayı 12 (Güz 2010), 5-29.

Estonya Millî Meclisi 23 Nisan 1919'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi ise 23 Nisan 1920'de açıldı. Her iki meclis de bağımsızlıkları için savaşırken kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan beri Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” prensibini rehber alarak dış politikada barışçı, gerçekçi ve tutarlı bir yol benimsedi. Türkiye, 23 Ocak 1924'te Estonya Cumhuriyeti'ni tanıdı. Türkiye ve Estonya arasında karşılıklı siyasî ilişkiler, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla 1 Aralık 1924'te başladı. Atatürk döneminde Türk-Eston ilişkileri çeşitli alanlarda gelişti ve 1931'de Estonya Cumhurbaşkanı Konstantin Pats, Gazi Mustafa Kemal'e gönderdiği mektupta, Türklerle Estonların akraba olduğunu ve Tallin'de elçilik açılmasını talep etti. Türkiye de Eylül 1935'te Nuri Batu'yu Tallin'de görevlendirme kararı aldı.

Anahtar Sözcükler: Estonya, Türkiye, Atatürk, Nuri Batu, Tallin.

DİLEK, Mehmet Sait, Turkish-Estonian Relations in the Ataturk's Era. CTAD Year 6, Issue 12 (Fall 2010), 5-29.

The Estonian parliament was inaugurated on April 23, 1919 and the Turkish Grand National Assembly on April 23, 1920. Both parliaments were established when they were fighting their wars of independence. The Republic of Turkey has been pursuing, since its establishment, a peaceful, realistic and consistent foreign policy guided by the principle “Peace at Home and Peace Abroad” set out by Mustafa Kemal Atatürk. Turkey recognised the Republic of Estonia on 23 January 1924. Bilateral political relations between Turkey and Estonia began on 1 December 1924, with the Treaty of Friendship and Cooperation. Turkish-Estonian political relations in the Ataturk's Era improved in various areas and in 1931 Konstantin Pats, President of the Republic of Estonia, mentioned in his letter to Gazi Mustafa Kemal, that Turkish and Estonian nations are relatives, and requested Turkey to open embassy in Tallin. On September 1935, Turkey opened its first Embassy in Tallin, by nominating Nuri Batu to Estonia.

Key Words: Estonia, Turkey, Atatürk, Nuri Batu, Tallin.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti yeni bir güç olarak ortaya çıkınca uluslararası alanda ilişkilerini yeniden kurmak, bu ilişkileri devletler hukukuna, özellikle eşitlik ve karşılıklı olma (*mütekabiliyet*) ilkelerine uygun biçimde düzenlemek ve benimsediği barışçı politikasını güçlendirmek amacıyla 1923-1938 yılları arasında bir dizi dostluk antlaşması imzalamıştır. Dostluk antlaşmalarının imzalanmasıyla birlikte Türkiye, bağımsız ülkelerin büyük bir kısmı ile resmî ilişkiler kurmuş oluyordu. Bu durum taraflar arasında zamanla ilişkilerin gelişmesine ve çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır.¹ Türkiye ile dostâne şekilde diyaloga giren ülkelerden birisi de Estonya'dır. Türkiye'de Baltık coğrafyasına ve tarihine duyulan ilginin zayıflığı, Baltık bölgesiyle ilgili istenilen düzeyde neşriyatın basılmasına mani olduğundan tarihsel olarak eskilere uzanan Türk-Eston etkileşimine yeterince değinilmemiştir. Bundan dolayı çalışmada; modern Estonya'nın Baltık coğrafyasında ulus olarak tarihine ve Türk-Eston ilişkilerinin Osmanlı dönemine ancak ana hatlarıyla yer verildikten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber şekillenen Atatürk dönemi Türk-Eston ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca, Estonya Millî Arşivi fotoğraf bölümünden konuyla ilgili malzeme Ekler kısmında kullanılmıştır.²

Baltık kıyılarına ve sularına ³ 12. yüzyıldan 20. yüzyılın sonuna kadar, Danimarkalılar, Almanlar, İsveçliler ve Ruslar tek başına hâkim olma

¹ Atatürk döneminde Türkiye'nin imzaladığı bir dizi dostluk antlaşması için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I (1920-1945)*, TTK, Ankara, 2000, s.253-258.

² Türk-Eston ilişkileri ve kültürel etkileşimine dair akademik çalışmalar için bkz. Neşe Özden, "A Few Notes on the Comparative History of Estonia", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21 (Bahar 2009), ss.1-11; Jaan Kaplinsky, "Estonya Folklorunda Türkiye ve Türkler", *Toplumsal Tarih*, Sayı 9 (Eylül 1994), s. 37; Mehmet Temel, "1918 Brest-Litovsk Antlaşması Sonrası Bağımsız Litvanya, Letonya ve Estonya Osmanlı'nın Baltık Cumhuriyetlerine İlişkin Politikası", *Toplumsal Tarih*, Sayı 58 (Eylül 1998), ss. 45-49; Tanno Tilgar, "Eston Basımında Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 27, Sayı 43, 2008, ss. 159-179 (Ankara Ü, DTCF); Heikki Tuulik, "Ernst Webermann Ja Eesti-Türgi Suhted Aastatel 1929-1932", *Tartu Ülikool, Teaduslik-Populaarne Ajaloo Almanab*, 1991, s.46-49; *Türkiye 85-Estonya 90: Tarih Boyunca Dostluk Başlıklı Serginin Kataloğu*, Türkiye Cumhuriyeti Tallin Büyükşehirliği Yayını.

³ Baltık ülkeleri, Baltık Denizi'ne kıyısı olan ve aralarında tarihsel yakınlık bulunan Estonya, Letonya ve Litvanya'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında benzer tarihsel, kültürel ve ekonomik özellikleri bulunan ülkeler 1991 yılında bir araya gelerek Baltık İşbirliği'ni ve Baltık Meclisi'ni ardından 13 Haziran 1994 yılında Baltık Bakanlar Konseyi'ni (Baltic Council of Ministers) kurmuşlardır. Bir başka örgütlenme 1992'de Baltık Denizi Devletleri Konseyi (Council Of The Baltic Sea States- CBSS) adıyla kurulmuş, daha geniş bir yelpazeden Baltık bölgesi oluşturulmuştur. Üyeleri Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, Litvanya, Letonya, Norveç,

teşebbüslerinde bulunmuşlar ve Baltık bölgesi milletlerinin direnmesine rağmen emellerini gerçekleştirmişlerdir. Bununla beraber, Eston ve Leton milletlerinin maruz kaldıkları yabancı işgaller arasında en uzun süreni Rus idaresi olmuştur. Çar I. Petro (Büyük Petro) zamanında Rusya yeniden Baltık'ta gözükmektedir. Bölgede etkisini giderek hissettiren Ruslara karşı en büyük darbe, Osmanlı ordusu tarafından Prut'ta (1711) vurulacaktır.⁴ Ancak Türklerin Rus ordusunu salıvermesi, Estonya'nın İsveç hakimiyetinden çıkmasına zemin hazırladı. Nitekim, 30 Ağustos 1721'de Çar I. Petro ile İsveç Kralı I. Frederik arasında imzalanan Nystad Antlaşması ile İsveç Krallığı, Livonya, Estonya, Engri eyaletlerini, Karelya'nın bir kısmı ile Viborg şehrini ve bölgesini Çarlık Rusya'ya terk etti. 1808'de İsveç Krallığı ile yaptığı bir başka harpten sonra Çarlık Rusyası, bütün Finlandiya'yı ele geçirdi.⁵

Uzun bir süre Rus egemenliğinde kalan Estler, 30 Mart 1917'de özerklik kazanmış ancak bu kez Alman birliklerinin taarruzuna maruz kalmıştır. İşgaller ülkesi konumuna getirilen Estonya, 24 Şubat 1918'de bağımsızlık bildiğini ilan ederek işgallere karşı haykırışını dünya kamuoyuna duyurmuştur.⁶ Bu olayı müteakip Rus ordusunun Estonya'yı tahliye etmesini içeren ve Baltık halklarına millî devlet kurma hak ve imkânı sağlayan Brest-Litovsk Antlaşması 3 Mart 1918'te imzalandı. Ancak Brest-Litovsk Antlaşması, o dönemin siyasî konjonktüründen dolayı “Unutulmuş Barış” hâline getirildi. Estonların metin üzerinde gözükken kazanımı elde etmesi için mücadele etmesi gerekiyordu.⁷

Polonya, Rusya Federasyonu, İsveç ve AB'dir. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der. Faruk Sönmezoglu, Haz. Ülke Arıboğan-Gülden Ayman-Beril Dedeoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s.117; T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı resmî sayfası için bkz. <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm>.

⁴ Kurat'a göre Prut'ta Rus ordusu tamamen etkisizleştirilseydi Çarlık Rusya adına büyük kazanımlar gerçekleşmeyecekti. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, A.Ü. D'TCF Yayınları, Ankara, 1970, s.21; Çarlık Rusya'sı 1894-1900 yılları arasında Aleksandr Nevskiy Rus Katedralini Estonya'da inşa etmiştir. Katedralin kubbelerinin tepesindeki haçların altında hilâl bulunmaktadır. Saffet Emre Tonguç'un “Yazın Avrupa'da En Serin Şehirler” adlı yazısında; Rusların Osmanlı'ya karşı üstün olduğunu göstermek adına hilâl üzerine haç diktğini ifade etmiştir. Politik amaçlar ve mefhumlar için kullanılan semboller sistemi politik sembolizmi içerir. Bu tavır Rusların İslâm-Türk fobisiyle beslenen hafızasının dışavurumudur. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=12104452&p=2>.

⁵ Kaarel Robert Pusta, “Baltık'tan Boğaziçine Hürriyet Cephesi”, Çev. Dr. İlhan Lütem, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 1953, s.182-183.

⁶ Toivo Miljan, *Historical Dictionary of Estonia*, Scarecrow Press, 2004, s.163-164; Estonya tarihi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Pascal Lorot, *Baltık Ülkeleri*, Çev.Hüsnü Dilli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991; Neil Taylor, *Estonia*, The Globe Pequot Press Inc, 2010; David J. Smith, *Estonia Independence and European Integration*, New York, 2001; Toivo U. Raun, *Estonia and The Estonians*, Hoover Press Publication, 2001; Abdullah Battal [Faymas], *Rusya'dan Ayrılan Milletler (Estonlar, Latişler, Litvanyahılar, Finler ve Lehler)*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1927.

⁷ Brest-Litovsk Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum (elviye-yi selâse) Osmanlı devletine geri verilmişti. Ancak İtilaf devletleri açısından Brest-Litovsk'ta alınmış kararların bir önemi

Estler, I. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya ile yeni bir harp yapmak zorunda kaldı. Estonya ordusu⁸, gerek mevcudu gerek teçhizatı bakımından alelacele hazırlanmış olmasına rağmen çok elverişli şartlar içinde savaşan düşmana karşı başarılı oldu. Estler, ülkelerini kurtardıktan sonra Sovyetlerin barış teklifini kabul ettiler ve Eston-Sovyet Barış Antlaşması 2 Şubat 1920 tarihinde Estonya'nın eski bir üniversite şehri olan Tartu'da (Dorpat) imzalandı. Dorpat Antlaşması gereğince; Sovyet Rusya "kendi arzusu ile ebediyen" Estonya ülkesi ve halkı üzerinde bütün egemenlik haklarından feragat ediyordu. Ancak uluslararası ilişkilerde metne dayalı ifadelerin her zaman uygulama alanına dökülmediğini ve verilen sözlerin unutulabildiğini II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Sovyet idaresindeki Estonya örneği gösterecektir.⁹

Türk-Eston İlişkilerinin Osmanlı Dönemi Hakkında

Estonyalı bilim adamı Dr. Friedrich Parrot'un Anadolu topraklarını ziyaret etmesiyle iki taraf arasında ilk kazanım gerçekleşmiştir. Parrot, Türkiye'nin en yüksek tepesi Ağrı Dağı'nın zirvesine 9 Ekim 1829'da ulaşan ilk ekibin başındaydı ve bu tırmanışla Ağrı Dağı'na yapılacak tırmanışlar için öncü olmuş ve Estonya dağcılık geleneğinin temeline katkıda bulunmuştu.¹⁰

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) hem doğuda hem batıda Osmanlı devletini zor duruma düşürmüştü olduğu gibi Rus ordusunun eline geçen Plevne'deki Türk esirler, Tallin'e 98 km. mesafede bulunan Rakvere'ye ve 128 km. mesafede bulunan Parnu'ya yani günümüzde Estonya sınırları içerisinde bulunan yerlere gönderilmiştir. Türklerle Estonyalılar arasındaki ilk insanî temas, Eston yerel halkıyla Türk savaş esirleri arasında yaşanmıştır. 1930'larda, Rakvere'de elli yıl önce bir grup Türk savaş esirinin yaşadığını anımsayanlar var

yoktu. Bu durum doğu cephesinin açılmasına zemin hazırladı. Selami Kılıç, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s.378, 421.

⁸ Estonya'nın askerî gücü hakkında bilgi veren 1920 yılına ait İngiliz kaynaklı bir belge için Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) II*, Nisan-Aralık 1920, TTK, Ankara, 1975, s.467; Eston ordusu hakkında geniş bilgi veren kaynaklar için bkz.Tahsin İsmail, *Harbi Umumiye'den Sonra Dönel-i Enebiye Teşkilâtı Kezâlordu Baltık Cumhuriyetleri (Estonya-Litvanya-Letonya) Orduları*, Dersaadet Matbaa-ı Askeriye, İstanbul, 1339 (1923), s.25-27; *Lebistan, Finlandiya, Estonya, Litvanya Orduları*, Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye Riyasetü İstihbarat Dairesi, İstanbul, 1341 (1925), s.22-24.

⁹ Kaarel Robert Pusta, "Estonya'nın Sovyetleştirilmesi", Çev. Dr. İlhan Lütem, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Ankara, 1953, s.169; *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, s.268.

¹⁰ Friedrich Parrot, *Journey to Ararat*, Tr. W.D.Cooley, New York, 1846, s.191; *Postimees*, (Tartu) 10 Ocak 1937, s.4, 4 Ekim 2009 tarihinde Estonya Büyükelçisi Aivo Orav, Tartu Üniversitesi Rektörü Prof. Alar Karis, Ağrı Valisi Mehmet Çetin tarafından İshak Paşa Sarayı'nda açılan sergiyle, Fizik Bilim Profesörü ve Tartu Üniversitesi Rektörü Johann Jakob Friedrich Wilhelm Parrot'un (1792-1841), 9 Ekim 1829'da Ağrı Dağı'na yaptığı ilk zirve tırmanışının 180. yıldönümü kutlanmıştır. http://www.estemb.org.tr/tur/estonya_ve_turkiye.

olup yerel halkla Türk esirlerinin çok dostça ilişkiler kurduğu ifade edilmiştir. Eston halkı, Osmanlı aleyhtarı Rus propagandasına rağmen Türk esirlerine yiyecek ve giyecek yardımında bulunmuştur. Ancak hastalık gibi nedenlerle bölgedeki Türk savaş esirlerinin bir kısmı şehit düşmüştür.¹¹

Bir başka Baltık ülkesi olan Letonya'nın, başkent Riga'ya 90 km. uzaklıktaki Cesis şehrinde de bir Türk Şehitliği bulunmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde yaralanan ve Ruslara esir düşen Osmanlı askerinin bir bölümü de o dönemde Rusya içinde yer alan bugünkü Letonya topraklarına getirilmiştir. Ancak, aldıkları yaralar ve yakalandıkları hastalıklardan dolayı hepsi bir süre sonra hayatlarını kaybetmiş ve bunlardan bir kısmı Cesis'teki mezarlığa defnedilmiştir.¹²

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması gereğince; Kars-Ardahan-Batum gibi önemli mevkiilerin yeni hakimi Çarlık Rusya olmuştur. Çarlık idaresi bölgeye farklı unsurları yerleştirme stratejisi izleyince Berlin Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra Kars'a 5 km. uzaklıkta bulunan Karacaören Köyü'nde (Novo-Estonskoye) bir Eston köyü kurulmuştur. Uzun yıllar Anadolu topraklarında barış içerisinde yaşayan Estonlar, zamanla yurtdışına göç etmeyi tercih ettiği için nüfusları azalmıştır. Nitekim 1975 yılına gelindiğinde sadece 5 haneden oluşan Eston köylüsü Karacaören'de yaşamını sürdürmekteydi.¹³

Çarlık Rusyası'nın Osmanlı toprakları üzerindeki yayılmacı emelleri Berlin Antlaşması sonrasında da etkisini hissettirmeye devam etti. Örneğin, 9-10 Haziran 1908 günlerinde İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikola, Reval'de (Tallin) biraraya gelip Avrupa sorunlarını görüştüler. Bugünkü Eston ülkesinin başkentindeki görüşme neticesinde, Balkanlar'da Çarlık Rusyası'nın daha da güç kazanma ihtimali, Osmanlı'da milliyetçi akımlara karşı önlem alma

¹¹ Kaplinsky, agm., s.37; *Türkiye 85-Estonya 90*, s.27-31; 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Türklerin Rus esirlere iyi davrandığına dair bilgi için *Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (ORH-I)*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Ankara, 1994, s.198-199; Bu kişilerin anısına Rakvere mezarlığında anıt mezar yapılmış ve bu anıt mezar 14 Kasım 2008 tarihinde Millî Savunma Bakanı Vecdi Gönül tarafından açılmıştır. T.C. Tallin Büyükelçiliği resmî sayfası <http://tallin.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=527>.

¹² Şehitlik, 1937 yılında o dönemde Baltık ülkelerine akredite olan Türkiye'nin Estonya Tallin Büyükelçisi Nuri Batu'nun girişimiyle bugünkü anıt mezara dönüştürülmüştür. Letonya'daki şehitliğin restorasyonu tamamlanmış ve resmî açılışı Millî Savunma Bakanı Vecdi Gönül'ün katıldığı törenlerle, 15 Eylül 2005 tarihinde gerçekleştirilmiştir. T.C. Riga Büyükelçiliği resmî sayfası <http://riga.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=911>.

¹³ Kendi ülkelerinde yaşarken Alman çiftlik sahiplerinin baskısına dayanamayan bir grup Eston, Çarlık Rusya'ya göç etmişti. Çarlık Rusya ise yaklaşık 300 kişilik Estonyalı grubu, Kars'a göndermeye karar vermiştir. Prof.Dr. Orhan Türkdöğän'in 1975 Haziran'ında gerçekleştirdiği Karacaören Köyü ziyareti hakkında bkz. Orhan Türkdöğän, *Çağdaş Türk Sosyolojisi Araştırma, Yöntem ve Teknikler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1977, s.484-489.

gereksinimini hazırladı ve demokrasi hareketlerini doğrudan etkileyerek, meşrutiyet dönemine geçiş süreci hız kazandı.¹⁴

Estonya Cumhuriyeti Delegasyonununun 24 Şubat 1918'de bağımsızlık bildirgesini ilân ettiğinden ve Sovyetlerle 2 Şubat 1920'de Dorpat Antlaşması imzaladığından daha önce bahsetmiştik. Estonya Cumhuriyeti, bağımsızlığını taçlandırabilmek ve kendisini uluslararası ortamda kabul ettirebilmek için devletlerle siyasî ilişki kurmak istemekteydi. Nitekim Estonya Cumhuriyeti, Osmanlı Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya siyasî ilişkilerin kurulması hususunda 12 Şubat 1921'de teklifte bulundu.¹⁵ Ayrıca Eston Hükûmeti, Osmanlı Hariciye Nezâretine 21 Haziran 1921'de bir mektup göndererek, Estonya Cumhuriyeti Varşova Elçisi Aleksander Hellat'ın İstanbul'a aynı zamanda Estonya sefiri olarak atandığını bildirdi. Bununla beraber Aleksander Hellat, Eylül 1921'de Osmanlı topraklarına gelerek geçici bir konsolos gibi görev yaptı ve 50'ye yakın Estonyalının ülkesine rahat bir şekilde dönmesini sağladı. Hellat, 23 Eylül 1921'de Hariciye Nezâretine gönderdiği takirde, iki taraf arasında siyasî ve şebhenderliğin açılarak ilişkiler kurulmasını ve dostluk tesis edilmesini talep etti. Eston Hükûmeti'nin ve Hellat'ın girişimlerinden sonra Hariciye Nezâreti, Bern ve Stockholm Sefaretleri başta olmak üzere dış kaynaklardan Estonya'nın durumu hakkında bilgi istedi. Nitekim, ilgili makamlar Estonya'nın coğrafi konumu, nüfusu, başkenti ve devlet organları hakkında oldukça detaylı bilgiler göndermiştir.¹⁶

Estonya Cumhuriyeti'nin devlet teşkilâtını da inceleyen Osmanlı Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği, bu ülkenin tanınmasına ilişkin geniş bir mütalaa hazırlayarak, çekincelerini Sadaret'e ve Hariciye Nezâreti'ne bildirdi. Temmuz 1922 tarihli bu mütalaa, "Osmanlı Devleti ile Estonya Cumhuriyeti arasında konsolosluk protokolü imzalanmadan bu devletin tanınmaması gerektiği" ifade edilmiştir. Estonya'nın siyasî mümessilleri ve konsolosları buna benzer şart belirlemeden kabul edildikleri takdirde, bunların yapacağı ilk iş, "önce mazhar-ı müsaade-i millet ve ardından kapitülasyonlardan yararlanma isteği" olacak, dost ve müttefikleri olan devletlerin yardımıyla da bu isteklerine kavuşabileceklerdir. "Estonya siyasî mümessili, bir konsolosluk protokolü imzalanmadan kabul edildiği takdirde, Japonya'nın benzer isteğini reddetmek için bir neden kalmayacaktır" denilerek bir başka çekince ortaya konulmuştur. Hukuk Müşavirliğinin mütalaaasını bildirmesinin ardından, Bern Sefareti, Estonya Hariciye Nezâreti, Stockholm Sefareti ve İstişare Odası arasında sürdürülen girişimler sonucu, 1922 Ağustos'unda şebhenderlik protokolü hazırlanmıştır

¹⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara, 1997, s.600.

¹⁵ *Türkiye 85-Estonya 90*, s.16; Osmanlı makamları tarafından Estonya Cumhuriyeti'nin tanınması için çalışmalara başlandı. BOA HR.HMŞ.İŞO 123/14, 14 Teşrin-i Sâni 1338.

¹⁶ http://www.estemb.pl/est/saatkond/saatkonna_ajalugu; Tuulik, agm., s.46; Temel, agm., s.47.

fakat dönemin siyasî konjonktürü Osmanlı devleti aleyhine bir ortam oluşturduğundan bu çalışma başarıyla sonuçlandırılmamış ve iki devlet arasında siyasî ilişki kurulamıştır.¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti ve Estonya Arasında Diplomatik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler

Diplomatik İlişkiler

Estonya, bağımsızlık bildirgesini 24 Şubat 1918'de ilân ettikten sonra Estonya Kurucu Meclisi 23 Nisan 1919'da toplanarak, Baltık bölgesinde yaşayan aslı unsurların ayakta kalması için çalışmalara başladı. Savaş sonrasında yeni uluslararası düzene bakıldığında en çarpıcı değişiklik, güçlü imparatorlukların birer parçasını oluşturan ülkelerde ulus-devletler kümesinin –Polonya, Çekoslovakya, Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya, Yugoslavya, Avusturya, Macaristan- ortaya çıkışıydı.¹⁸ Baltıklar'da ulus-devletlerin kurulma süreci yaşanırken Anadolu topraklarında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk milletinin direnişi gerçekleşmekteydi. Estonya Meclisi'nin açılışından tam bir yıl sonra (23 Nisan 1920) millî egemenlik ilkesi doğrultusunda TBMM açılmış ve tıpkı Estonya örneğinde olduğu gibi, kurtuluş yolunda gereken adımlar atılmaya başlanmıştır. Eston gazeteleri ise kendileri gibi kurtuluş mücadelesi veren Mustafa Kemal hareketini yakından izleyerek gelişmeleri kamuoyuna aktarmıştır. Örneğin, Eston basınının önde gelen gazetelerinden *Päevaleht*, 8 Temmuz 1919 tarihli sayısında “Anadolu'da Direniş” başlığı altında millî mücadele hareketi hakkında Eston halkını bilgilendiriyor ve Türkiye'deki gelişmelere gösterdiği ilgiyi kanıtlıyordu.¹⁹

Gazi Mustafa Kemal, Millî Mücadele'nin en zor günlerinde bile barışın hararetle bir savunucusu olmuştu. “Hiç kimsenin hakkına tecavüz etmek istemediğimiz gibi diğerleri tarafından da istiklâlimize riayet olunmasından başka bir davamız yoktur”²⁰ diyen anlayış, dış politikada “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” parolasıyla hareket etmekteydi.

¹⁷ Temel, agm., s.47-49.

¹⁸ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s.335; 1919-1932 yılları arası Estonya seçim sonuçları hakkında Alan Siaroff, “Democratic Breakdown and Democratic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 1 (Mar. 1999), s.110.

¹⁹ Tanno Tilgar tarafından yapılan çalışmada; Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri ile bu muharebelerin öncesi ve sonrasına dair Eston basınının haberlerine yer verilmekte ve bu çerçevede, Eston gazeteleri ve Batı gazeteleri arasında adı geçen muharebelere yönelik bilgi verilirken ne tür benzerlikler ve farklılıklar olduğu irdelenmiştir. Tilgar, agm., s.159-179.

²⁰ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ün Düşünceleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1981, s.131.

Türkiye, savaş sonrası dünya siyasi hayatında varlığını ve güvenliğini sağlamlaştırmak adına devletlerle diplomatik ilişki kurmak istemiştir.²¹ Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti, yaklaşık üç yıl önce girişimde bulunmuş olan Estonya Cumhuriyeti'ni 23 Ocak 1924'te devlet olarak tanımıştır. Moskova'da Estonya Büyükelçisi Ado Birk'e²² Türk Hükûmeti'nin Estonya Cumhuriyeti'ni tanıdığına dair bildiri 10 Mart 1924'te sunulmuştur.²³ Türkiye'nin bu adımından kısa bir süre sonra Eston basını, Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye ismini ön plana çıkararak kamuoyunu bilgilendirirken²⁴ Türkiye, Mayıs 1924'te Varşova Orta Elçiliği'ne atanmış İbrahim Tali (Öngören) Bey'e²⁵ Eylül 1924'te Estonya ile dostluk anlaşması imzalamak için yetki vermiştir.²⁶ Estonya Dışişleri Bakanı Robert Pusta²⁷ Türkiye'nin dostluk antlaşması yapma isteğinde bulunduğunu 5 Kasım 1924'te Eston Hükûmeti'ne bildirmiştir.²⁸

Türkiye Cumhuriyeti Varşova Orta Elçisi İbrahim Tali Bey ile Estonya Cumhuriyeti Varşova Orta Elçisi John Leppik ikili görüşmelere Varşova'da başladı. Görüşmeler neticesinde iki taraf arasında "Münakit Muhadenet Muahedenâmesi" (Dostluk, Siyasal İşbirliği, İttifak ve Tarafsızlık Antlaşması) 1 Aralık 1924'te imzalandı. Antlaşmanın 1. maddesine göre; Türkiye ile Estonya arasında dostluk geçerli olacaktır. 2. maddeye göre; taraflar iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin devletler hukuku esasları uyarınca kurulması hususunda ittifak etmişlerdir. Tarafların her birinin mümessili siyasilerinin karşılıklı olma

²¹ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s.86-88.

²² Ado Birk, 1922-1926 yılları arasında Moskova'da Elçilik görevini üstlenmiştir. Estonya'nın Moskova Büyükelçiliği resmî sayfası için http://www.estemb.ru/eng/estonia_and_russia.

²³ *Türkiye 85-Estonya 90*, s.15.

²⁴ aynı eser, s.15-16.

²⁵ *Dr. İbrahim Tali Bey'in (Öngören) Günlüğü*, Haz. Erdal Aydoğan-Şaban Ortak, Arba Yayınları, İstanbul, 2000.

²⁶ BCA 030.18.1.11.45.8, 21/9/1924. Spor tüm sanat dalları gibi evrenseldir. İnsanları, kentleri, milletleri birbirine yaklaştırır, kaynaştırır. Nitekim, Türkiye ve Estonya arasında dostluk antlaşması imzalanmadan önce, ilişkilerin gelişmesi ve çeşitlenmesi adına iki ülkenin futbol takımı 19 Haziran 1924'de Reval Stadı'nda özel bir maç yapmıştır. Türkiye ve Estonya arasında yapılan maçı Türkiye 4-1 kazanmıştır. <http://www.tff.org/Default.aspx?pageID=29&macID=2827>; *Kaja*, 20 Haziran 1924, s.10.

²⁷ Rus rejimine muhalif Kaarel Robert Pusta, Rus idaresinde yaşamak zorunda kalan Estonların tarihi hakkında Türkiye'ye gelerek konferanslar vermiştir. *Milliyet*, 20 Kasım 1952, s.2; Pusta'nın Ankara'da sunduğu bildirimler için Pusta'nın bu makalede zikredilen Dr. Lütem tarafından çevrilen makaleleri.

²⁸ *Türkiye 85-Estonya 90*, s.14; 94, 232. Dostluk antlaşmasının imzalanma süreci yaklaşırken Estonya Kızılhaç Merkezi Komitesi, 1924 Erzurum depremedeleri için yardımda bulunmuştur. *Kızılay Arşivi*, Kutu No: 94, Belge No: 232, 24/11/1924.

(mütekabiliyet) şartıyla, devletler kanunu çerçevesinde muameleye mazhar olacaklarını kabul edeceklerdir.²⁹

Diğer taraftan Estonyalı General Johan Laidoner'in Musul Sorunu konusunda görevlendirilmesi³⁰ ve hazırladığı raporda Türkiye aleyhtarı bir dil kullanması, iki taraf arasında imzalanan dostluk antlaşmasının Türkiye tarafından onaylanmasını geciktirecek ve yeni başlayan süreci geçici de olsa sekteye uğratacaktır. Estonya Meclisi, dostluk antlaşmasını 19 Haziran 1925'te onayladığı hâlde antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi, Türkiye'nin antlaşmayı daha geç onaylamasından dolayı ancak 25 Aralık 1927'de gerçekleşebilmiştir.³¹ Günümüzde, böyle bir amaç için bir antlaşma yapılmamakla birlikte ilgili hükûmetler ortak bildiri yayımlamakla yetinmektedirler. Böylelikle, bir yasa çıkarılıp antlaşmanın onaylanması ve onay belgelerinin teatisi gibi formalitelere de gereksinim kalmamaktadır.³²

Almanya ve Sovyetler Birliği gibi devletlerin³³ etrafında küçük de olsa bağımsız devletlerin (Devler arasında kalan 'üç cüce')³⁴ kurulmuş olması, hem dünya barışı hem de Türkiye'nin güvenliği için önemlidir. Yayılmacı zihniyete karşı yeni devletlerin tanınması barış sürecine destek vermek demektir. Nitekim Varşova Orta Elçisi İbrahim Tali Bey ile Letonya Cumhuriyeti Varşova ve Bükreş Orta Elçisi Martins Nuxa arasında Estonya ile yapılan dostluk antlaşmasının benzeri, 3 Ocak 1925'te Türkiye Cumhuriyeti ve Letonya Cumhuriyeti arasında imzalandı. Böylece Baltık Devletleri ile yakın ilişki kurma arzusu daha da somut hâlde getirilmiştir.³⁵ Bir başka Baltık ülkesi olan Litvanya Cumhuriyeti ile imzalanan dostluk antlaşması ise Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey ile Litvanya Cumhuriyeti Moskova Orta Elçisi Jurgis arasında Moskova'da 17 Eylül 1930'da imzalanmıştır.³⁶

²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmî sayfasında uluslararası antlaşmalar veritabanı bulunmaktadır. <http://ua.mfa.gov.tr/>; Onay belgelerinin Varşova'da teatisinden 15 gün sonra 25 Aralık 1927 tarihinde yürürlüğe girmiştir. *Düstur*, III. Tertip, Cilt 8, Ankara, s.546.

³⁰ Mim Kemal Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.285-286.

³¹ "The League of Nations at Geneva", *Time*, 28 Aralık 1925; Tuulik, agm., s.46; *Düstur*, III. Tertip, Cilt 8, s.546.

³² Soysal, *age*, s.253.

³³ Leon Cahen-Raymond Ronze-Emile Folinai, *1919'dan 1937 Yılına Kadar Dünya Tarihi*, Çev.Galip Kemali Söylemezoğlu, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s.487.

³⁴ "Portre: Baltık Cumhuriyetleri Estonya, Letonya ve Litvanya" yazısı için <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153526>.

³⁵ <http://ua.mfa.gov.tr/>; *Düstur*, III. Tertip, Cilt 7, Ankara, s.167; BCA 030.18.1.1.12.75.5, 8/2/1925; Türkiye Cumhuriyeti siyasi ilişkileri kurma bağlamında aktif bir politika izleyerek, bu tip antlaşmaları başka ülkelerle de imzalama stratejisi izlemiştir. BOA HR.İM 158/3, 08/9/1925.

³⁶ *Düstur*, III. Tertip, Cilt 12, Ankara, 245.

Atatürk döneminde Türk dış politikası aktif ve barışçı bir siyaset temeli üzerinde şekilleniyordu.³⁷ Baltık devletlerine gösterilen ilgi, o dönemde kendi aralarında Turan Birliği kuran (Macar-Fin-Est) ve tarihsel yakınlık duyulan devletlere de gösterildi. 18 Aralık 1923'te Macaristan Krallığı ile İstanbul'da; 1 Aralık 1924'te Estonya Cumhuriyeti ve 9 Aralık 1924'te Finlandiya ile Varşova'da dostluk antlaşmalarının imzalanması, Türkiye Cumhuriyeti ile adı geçen ülkeler arasında yakınlaşmanın başladığını göstermekteydi. Estonya'nın hem Baltık ülkesi olması hem de *Turanî kavimler* içerisinde yer aldığını ifade etmesi, Türk-Eston ilişkilerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.³⁸

Gazi Mustafa Kemal, TBMM tarafından ikinci kez Cumhurbaşkanı seçildiğini, Estonya Cumhuriyeti Reisi Jaan Tõnisson'a 1 Kasım 1927'de bildirerek, iki taraf arasında iyi ilişkilerin daha da geliştirilmesini Tõnisson'dan istemiştir. Tõnisson ise Gazi Mustafa Kemal'i, yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı tebrik ederek, ilişkilerin gelişmesi için çaba göstereceğini bildirmiştir.³⁹

İki tarafın karşılıklı iyi niyet mesajından sonra Türkiye, Baltık ülkelerinde diplomatik yapılanmayı gerçekleştirmek için ilk adımı 1929 yılında attı. Maslahatgüzar İbrahim Osman Bey'in ikametgâhı Riga'da (Letonya'nın başkenti) olmak üzere üç Baltık ülkesine (Litvanya, Letonya ve Estonya) mahsus müşterek bir elçilik kuruldu. Hariciye Vekâleti, İstanbul Murahhaslığı'na (Halil Hakkı Bey'e) gönderdiği 21 Şubat 1929 tarihli yazıda; Litvanya, Letonya ve Estonya'yı kapsayan Riga'da kurulan maslahatgüzarlık için mühür ve bayrak imâl ettirilmesini istemiştir. 23 Mart 1929'da Hariciye Vekâleti'ne gönderilen cevapta, maslahatgüzarlık için istenilenlerin imâl ettirildiği ve Maslahatgüzar İbrahim Osman Bey'e teslim edildiği bildirilmiştir.⁴⁰

1929 yılında İbrahim Osman Bey maslahatgüzar sıfatıyla Riga'ya; Ernst Weberman⁴¹ ise Başkonsolos sıfatıyla İstanbul'a gelmiştir. Estonya'nın 1929-1932 yıllarındaki İstanbul Başkonsolosu Ernst Weberman, Türkiye ile Estonya arasında ilişkilerin güçlenmesi için görevi boyunca Estonya Cumhuriyeti Başkonsolosluğu'nun Taksim Sıra Selviler Sokağı'ndaki yeni binasında faaliyetlerde bulunmuştur. Türk dili konusunda çalışmalarıyla bilinen İbrahim Osman Bey de iki taraf arasında dostâne ilişkilerin gelişmesi için çaba

³⁷ Geniş bilgi için Tefik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

³⁸ *Düstur*, III. Tertip Cilt 5, Ankara, s.334; Tuulik, agm., s.46; Finlandiya Cumhuriyeti Orta Elçisi Erik Ehrström ile Türkiye Varşova Orta Elçisi İbrahim Tali Bey arasında imzalanan dostluk antlaşması için bkz. *Düstur*, III. Tertip, Cilt 7, s.166

³⁹ Bilal Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları II*, TTK, Ankara, 2001, s.35-36.

⁴⁰ BOA HR.İM 230/22, 21/2/1929.

⁴¹ Ernst Weberman balıkçılık konusunda uzmandır. Türkiye'de balıkçılığın ıslahı konusunda görevlendirilmiştir. BCA 030.18.1.2.12.44.13, 21/6/1930.

göstermiştir. İlişkilerin gelişmesi neticesinde 1931 yılında Estonya Cumhurbaşkanı K. Pats, Estonya'ya mahsus Türkiye Elçiliği açılmasını Türk makamlarından talep etmiştir.⁴²

Türkiye, İbrahim Osman Bey'den sonra mevcut olan dostluk bağlarının muhafazası ve kuvvetlenmesi için Stockholm'de Orta Elçi Ragıp Raif Bey'e ilâve memuriyet vererek, Tallin Elçiliğine atadı.⁴³ Ancak Türkiye, ilâve memuriyet şeklindeki atamadan vazgeçti. Estonya'nın isteğine uygun şekilde, Orta Elçi sıfatıyla Nuri Batu'nun görevlendirildiğine dair itimatnâme Atatürk tarafından Ağustos 1935'te imzalandı. Tallin'de ilk Türk temsilciliğini 1935 yılında açan⁴⁴ Nuri Batu, 19 Eylül 1935'te Kadriorg Sarayı'na giderek, Estonya Cumhurbaşkanı Konstantin Pâts'a güven mektubunu sunmuştur.⁴⁵

Baltık Bölgesi, Sovyetler Birliği ile Orta ve Batı Avrupa arasına sıkışmış, coğrafi olarak küçük olmasına rağmen stratejik önemi büyük bir bölgeydi. Tarih boyunca güçlü medeniyetlerin geçiş noktasında bulunmuş olan bu bölge, temelde 2 önemli gücün tahakkümünde yaşamıştı. Bu iki güç, Rusya ve Almanya'dır. Tekrar bağımsızlığını kaybetmemek arzusu, Estonya'nın bu devletlere karşı hassas dengeleri takip etmesine zemin hazırladı. Örneğin, "Harbin Millî Siyaset Aleti Olarak Kullanılmaması Hakkında Protokol" (Litvinov Protokolü) Estonya Cumhuriyeti, Letonya Cumhuriyeti, Polonya Cumhuriyeti, Romanya Krallığı ve Sovyetler Birliği tarafından 9 Şubat 1929'da Moskova'da imzalanmıştı. Estler, Sovyet tehlikesini bu protokolle metin üzerinde de olsa engellemiş oluyordu. Türkiye için de büyük komşu ile dostâne ilişki kurma önemli bir dış politika hedefiydi. Sovyetler Birliği protokole Türkiye'nin katılmasını önerince, Türk Hükûmeti, Estonya Cumhuriyeti'nin de içinde bulunduğu bu protokolü hem büyük komşusu ile ilişkilerinde (1925 Saldırmazlık Paketi'nden sonra) yeni bir güvence kaynağı olarak gördüğü, hem de ona katılmayı Sovyetler Birliği ile uyum içinde sürdürdüğü dış politikanın bir gereği saydığı için kabul etmiştir.⁴⁶

⁴² BOA HR.İM 232/22, 24/7/1929; Tuulik, agm., s.47; Şimşir, *age.*, s.36-38; İbrahim Osman, *Dilbilgisi Bölümleri*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.

⁴³ Şimşir, s.40; Ragıp Raif Bey, Stockholm'daki elçilik görevine ek olarak Finlandiya'da da Türkiye'yi temsil etmekteydi. Bkz. Mehmet Sait Dilek, "Türkiye Finlandiya Siyasi İlişkilerinin Başlaması ve Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud İle Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen'e Göre Türkiye", *Atatürk Dergisi*, Cilt IV, Sayı 3, Ocak 2005, s.190.

⁴⁴ <http://www.tallin.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx>; Nuri Batu, Letonya, Litvanya ve Estonya Hükümetleri nezdinde Orta Elçi sıfatıyla Türkiye'yi temsil edecekti. BCA 030.18.1.2.57.67.5, 8/8/1935.

⁴⁵ *Uns Eesti*, 20 Eylül 1935, s.1; *Postimees* (Tartu), 20 Eylül 1935, s.1

⁴⁶ Litvinov Protokolü, TBMM'de 1 Nisan 1929 günü onaylanmıştır. Protokolün yürürlüğe konulmasıyla ilgili işlemler tamamlanınca da Türkiye 3 Temmuz 1929'da onun bağıtlı taraflarından biri olmuştur. Soysal, *age.*, s.367.

Yeni kurulan devletler güvenlik kaygısıyla hareket ettiklerinden, Milletler Cemiyeti'ne üye olup kolektif güvenlik şemsiyesine girme stratejisi izliyorlardı. Bununla beraber, Milletler Cemiyeti güvenli barışı koruma, devletler arasında çıkabilecek anlaşmazlık ve çatışmaları barışçıl çözümlere kavuşturma ve olası savaşları engellemek için kurulmuştu. Türkiye de dış politikasında barış ve güvenlik faktörünü benimsediğinden, Milletler Cemiyeti'ne üye olması beklenen bir gelişmeydi. Estonya Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti'ne davet edilmesinde destekte bulunan devletlerden biri oldu.⁴⁷ Nitekim, 1 Temmuz 1932'de Estonya, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, İngiltere, Bulgaristan, Kolombiya, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Finlandiya⁴⁸, Fransa, Almanya, Yunanistan, Guatemala, Macaristan, İtalya, Japonya, Litvanya, Hollanda, Yeni Zelanda, Panama, İran, Polonya, Romanya, İspanya, İsveç, İsviçre ve Yugoslavya temsilcileri Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne davet edilmesine dair önergeyi, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'na sunmuştur. 6 Temmuz'da Genel Kurul oybirliğiyle bu önergeyi kabul etmiştir. TBMM, 9 Temmuz 1932'de "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne İltihakının Tasvip Edildiğini Heyet-i Umumiye Kararı" ile duyurdu. Nitekim, 18 Temmuz 1932 günü Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda 43 ülkenin oybirliği ile Türkiye Cumhuriyeti üyeliğe kabul edilmiştir.⁴⁹

İki savaş arası dönemde, hem Estonya hem de Türkiye bağımsızlıklarını güçlendirme ve güvenliklerini sağlama çabası gösteriyordu. İki devlet de bölgesel ittifaklar oluşturmaya çalışarak, muhtemel saldırılara karşı önlem alma stratejisi izledi. Estonya, üç Baltık ülkesi arasında 12 Eylül 1934'te kurulan Baltık Antantı⁵⁰ için öncü rol oynarken, Türkiye de aynı yıl benzer bir girişimi Balkan Antantı'yla denemişti. Balkan Antantı için daha çok Alman tehlikesi ön plandayken; Baltık Antantı üyeleri hem Almanya'ya hem de Sovyetler'e şüpheyle bakıyordu. Baltık Antantı gibi barış düzenini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen

⁴⁷ Abdullah Kıran, "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *Girne Amerikan Üniversitesi, Journal of Social & Applied Sciences*, 3(6), 2008, s.25.

⁴⁸ Stockholm Elçisi Ragıp Raif Bey, Fın Hariciye Nazırı Baron Yrjö Koskinen'e Milletler Cemiyeti'ne girişte verilen destek için Türk Hükümetinin teşekkürünü ilemiştir. Bkz. Saima Selenga Gökgöz, "Finlandiya Türkleri ve Türk Hariciyesinin Siyaseti", *Bilgi*, Sayı 47, Güz '08, s.7.

⁴⁹ *Düstur*, III. Tertip, Cilt 13, s.1231; Manley O. Hudson, "Admission of Turkey to Membership in the League of Nations, *The American Journal of International Law*, Vol. 26, No. 4 (Oct. 1932), s. 813-814; Soysal, *age.*, s.407; Estonya, Milletler Cemiyeti'ne 22 Eylül 1921'de üye olmuştu. Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s.267.

⁵⁰ "Estonia-Latvia-Lithuania: Treaty of Understanding and Collaboration", *The American Journal of International Law*, Vol. 30, No. 4 (Oct. 1936), s. 174-177.

birçok tedbire dayalı organizasyon küresel güç olma çabasında olan devletlerin politikalarından dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵¹

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı, Estonya başta olmak üzere Baltık ülkelerinde derin üzüntüye neden oldu. Türkiye'nin Tallin Büyükelçisi Nuri Batu, 23 Kasım 1938'de Dışişleri Bakanlığına Baltık ülkelerinin üzüntüsünü özetle aşağıdaki yazıyla bildirecekti:

Atatürk'ün vefatı haberi, telgraf ajanslarının Paris ve Londra'dan bildirmesi üzerine iki saat içinde bütün Baltık memleketlerinde bilinmiş ve büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Öğleden evvel Estonya Cumhurbaşkanı K. Pats namına başyaveri, Hariciye Bakanı Selter namına Protokol Şefi ve Ordu Başkumandanı General Laidoner, Harbiye Nazırı ve Genelkurmay Başkanı namına yaverleri elçiliğe gelerek açılan defteri imzaladıkları gibi yabancı elçiler ve diploması heyeti azası, Hariciye Bakanlığı çalışanları, memleketimizin ve elçiliğin sevenleri bizzat defteri imzalamak suretiyle taziyet ve üzüntülerini bildirmişlerdir. Aynı zamanda Letonya, Estonya ve Litvanya çevresinden birçok kişi taziye telgraf ve mektupları göndermişlerdir ki bu meyanda Riga'daki Belçika ve Amerika sefirleri, Tartu Üniversitesi profesörleri, yazar ve gazeteci gibi kimseler bulunmaktadır. Bütün Baltık matbuatı Türkiye'nin ve medeniyet aleminin uğradığı bu kayıp dolayısıyla pek teessür ve heyecanlı makaleler neşretmişlerdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün cenaze merasiminin gerçekleştirildiği 21 Kasım 1938 günü Estonya Cumhurbaşkanı Eston bayrağını yarım çektiği gibi bütün resmî kuruluşlar ve yabancı elçilikler bayraklarını yarıya indirerek matemimize iştirak etmişlerdir.⁵²

Uns Eesti gazetesi, Atatürk'ün vefatını 11 Kasım 1938'de okuyucularına "Türkiye Cumhurbaşkanı vefat etti" başlığıyla duyurmuştur. *Paevaleht* ise 22 Kasım 1938 tarihli sayısında "Atatürk emsalsiz görkemli bir törenle defnedildi" başlığı altında Türkiye'nin hüzün duyduğu olayı okuyucusuyla paylaşıyordu.⁵³

Atatürk'ün vefatından sonra da Baltık ülkelerinde Türkiye'yi Tallin Büyükelçisi Nuri Batu temsil etmiştir. Sovyet kıtalarının Baltık Cumhuriyetleri arazisine girmeye başlaması üzerine (17 Haziran 1940) izinli olan Nuri Batu Bey görevine dönememiştir.⁵⁴ Hitler, askerî birliklerini Baltık ülkelerine yönlendirdiğinden Estler, 1941-1944 yılları arasında Alman; 1944 yılından

⁵¹ David James Smith-Artis Pabriks-Aldis Purs-Thomas Lane, *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*, Routledge, 2002, s.154.

⁵² Şimşir, *age.*, s.44-45; Atatürk'ün cenaze merasimine Estonya'nın Varşova Elçisi Hans Markus'un da katılacağı İstanbul'da Estonya Fahri Konsolosu Suat Karaosman tarafından Dışişleri Bakanlığına bildirilmiştir. Şimşir, s.44.

⁵³ *Türkiye 85-Estonya 90*, s.57.

⁵⁴ <http://www.tallin.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>; ayrıca Pusta, "Baltık'tan Boğaziçine Hürriyet Cephesi", s.189.

İtibaren ise Sovyetler idaresinde yaşamak zorunda kalmıştır.⁵⁵ Türkiye, Baltık ülkelerinin 1944'te Sovyetler tarafından ilhakını tanımayarak mağdur duruma düşürülen ülkelere desteğini sembolik olsa da gösterme ihtiyacı hissetmiştir.⁵⁶

Ekonomik İlişkiler

Türk ve Eston Hükûmetleri arasında siyasî ilişkilerin kurulmasından sonra ekonomik ilişkileri düzenleme konusunda çalışmalar başladı. İki taraf “Mün'akit Ticaret ve Seyrüsefain Mukavelenâmesini” 12 Mart 1928'de Ankara'da imzaladı. Devletler arasında dostluk bağlarını takviye etmek ve ticarî ilişkileri geliştirmek arzusuyla bu hususta bir mukavele aktine karar verilmişti. Bu maksatla Türkiye Hariciye Vekâleti Müsteşarı Mehmed Enis Bey ile Estonya Cumhuriyeti'nin Varşova Elçisi Otto Strandman⁵⁷ mukavelenâmeyi imzalamıştır. Birinci Fesıl “İkamet” başlıklı olup 10 maddeden oluşmaktadır. İkinci Fesıl “Ticaret ve Seyrisefain” başlıklı olup 11. madde ile başlayıp 27. maddede sona erer. Bu sözleşme Türkiye tarafından 14 Eylül 1929 tarihinden itibaren hüküm ifade etmek üzere feshedilmiştir.⁵⁸

Aynı gün iki taraf arasında Gümrük, Ticaret, Ekonomik, Teknik İşbirliği ve Teknik Yardım alanlarını kapsayan “Geçici Ticaret Anlaşması”, Nota Teatisi yoluyla Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Estonya Parlamentosu'na onaylandığının bildirildiği tarih olan 30 Kasım 1929 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Pusta, “Estonya'nın Sovyetleştirilmesi”, s.174-175; A.Ö., “Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Doğu Almanya”, *Türk Kültürü*, Sayı: 13-24, Yıl: II, 1963-1964, s.136-137; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, I-II, 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s.363.

⁵⁶ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-estonya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>; Estonya'nın 20 Ağustos 1991 tarihinde yeniden bağımsızlığına kavuşması üzerine, 2 Ekim 1991 günü Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta imzalanan bir Ortak Bildiriyle Türkiye ile Estonya arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulduğu açıklanmıştır. Vilnius'ta 1992 yılında açılan Türk Büyükelçiliği Estonya'ya da akredite edilmiştir. Bilahare Tallin Büyükelçiliğini kurmakla görevlendirilen Büyükelçi Ömer Altuğ, 1 Kasım 2001'de Tallin'e gelip 6 Aralık 2001 tarihinde güven mektubunu sunarak görevine başlamış ve 15 Kasım 2005'te görevi sona ermiştir. Büyükelçi Altuğ'un yerine, 15 Aralık 2005 tarihinde güven mektubunu sunan Büyükelçi Şule Soysal atanmış ve 16 Nisan 2009 tarihinde görevi sona ermiştir. Büyükelçi Şule Soysal'ın yerine, 29 Ekim 2009 tarihinde güven mektubunu sunan Büyükelçi Aysenur Alpaslan atanmıştır. Estonya'nın Ankara Büyükelçiliği Şubat 2001'de İşgüder düzeyinde açılmıştır. Ankara'da mukim olacak şekilde atanan ilk Büyükelçi Mart Volmer 29 Temmuz 2004 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı'na güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır. Volmer'in görevi Ağustos 2008'de bitmiş olup, yerine Siyasi Direktör Aivo Orav atanmıştır. <http://www.tallin.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx>.

⁵⁷ Estonya'nın Varşova Sefiri Strendman'a gerekli ilginin gösterilmesi yetkili makamlardan istenmiştir. BOA HR.İM 225/65, 09/2/1928.

⁵⁸ <http://ua.mfa.gov.tr/>; Türkiye ile Estonya Hükûmeti arasında hazırlanan ticaret ve seyrüsefain anlaşmasının imzası için heyetimize yetki verilmiştir. BCA 030.18.1.1.28.16.4, 11/3/1928.

⁵⁹ <http://ua.mfa.gov.tr/>

Türk Hükûmeti ile Eston Hükûmeti arasında “Mün'akit Ticaret ve Seyrüsefain” meselesini “Muahedenâme” biçiminde halletmek üzere Türkiye’yi temsilen Diyarbakır Mebusu Zekai (Apaydın) Bey ve Hariciye Vekâleti Müsteşarı Numan (Menemencioğlu) Bey; Estonya’yı temsilen Ernst Weberman ikili görüşmelere Ankara’da başlamış; 16 Eylül 1929’da belge imzalanmıştır. Onay belgelerinin Ankara’da teati edildiği tarihten bir ay sonra 18 Mayıs 1931 tarihinde Muahedenâme yürürlüğe girmiştir. Türk-Eston iktisadî ilişkilerinin mukavalenâmeden muahadenâmeye dönüştürülmesi, memleketler arası dostluk bağlarını takviye etmiş ve geliştirilmesinde önem rol oynamıştır.⁶⁰

Türkiye ve Estonya Arasında “Ticaret ve Kliring Anlaşmaları” iki taraflı protokol tipinde Şükrü Saraçoğlu ve E. Virgo tarafından 6 Haziran 1937’de Ankara’da imzalanmıştır. Söz konusu protokolün içeriğini gümrük, ticaret, ekonomik, teknik işbirliği ve teknik yardımlar oluşturmaktadır.⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Estonya Cumhuriyeti, ticarî mübadelelerine yeni gelişmeler vermek arzusuyla 6 Haziran 1937 tarihli ticaret antlaşmasını değiştirmeyi kararlaştırmışlar ve iki taraf arasındaki Ticaret Anlaşması ve Kliring Anlaşmasını tamamlayan protokolü 29 Ağustos 1938’de imzalamışlardır. Bu durumun söz konusu dönemde iki ülke arasındaki iktisadî bağları kuvvetlendirdiği söylenebilir.⁶²

Kültürel İlişkiler

İbrahim Osman Bey ve Ernst Weberman’ın göreve başlaması, devrin söylemiyle "Turani kavimlerin" kültürel yakınlaşmasını sağlama adına önemli bir adımdı. Bu tarz bir yakınlaşmanın 1930’larda iki ülke ilişkilerinde belirginleşmesi, bir potansiyelin ürünüydü. 26 Eylül 1920’de gerçekleştirilen Kurucu Genel Kurul’la Macaristan Turan Birliği Macaristan’da kurulmuştu. 1921 yılı baharında Turan Haber Ajansı, Helsinki ve Tallin’de bürolar açmayı başarmış; Turan Birliği’nin Fin-Eston bölümünün yöneticisi Jozsef Fekete, 1921 yılında Helsinki’de toplanan I. Fin-Ugor Kongresi’ne katılmıştı. Ancak 1923

⁶⁰ <http://ua.mfa.gov.tr/>; BCA 030.18.1.2.5.46.20, 16/9/1929.

⁶¹ <http://ua.mfa.gov.tr/>; Kliring: İki yanlı ticaret anlaşmalarının yürütülme biçimlerinden birisi. Bu türden iki yanlı uluslararası ticarete, birbirlerine bazı ayrıcalıklar tanıyarak anlaşma yapan iki ülke söz konusudur. Bu tür bir anlaşmada döviz kullanılmaz, mal mal ile değiştirilir, başka deyişle takas ve mahsub yöntemi kullanılır. Aralarında kliring anlaşması bulunan iki ülke, ithalat ve ihracatı döviz kullanmadan kliring kurumları aracılığıyla gerçekleştirirler. Bu kurumlar merkez bankası ya da kliring ofisidir. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, s.412.

⁶² Protokol hükümleri uyarınca, protokol 1 Ekim 1938 tarihinde yürürlüğe girmiştir. <http://ua.mfa.gov.tr/>

yılında Macaristan Turan Birliği tamamen dağılarak etkinliklerine son vermiştir.⁶³

Macaristan'da kurulan bir başka cemiyet ise Turan Cemiyeti'di. 1923 sonbaharında Macar Alajos Paikert ve Fin heykeltıraş Alpo Sailo'nun çabalarıyla cemiyetin Fin-Eston Enstitüsü kurulmuştur. Macar Hükûmeti de Fin-Eston Enstitüsü'nü, akraba halklarla kültürel ilişkilerin geliştirilmesi açısından yararlı görerek maddî açıdan desteklemiştir. Cemiyet dil ve edebiyatta, Türk dilinin ticaret akademilerinde okutulmasını; coğrafya alanında Finlandiya, Estonya, Türkiye, Bulgaristan ve Japonya üzerinde yoğunlaşmasını, tarihte ise Selçuklu ve Osmanlı tarihlerinin daha derinlemesine okutulmasını önermekteydi.⁶⁴

1928 yılına gelindiğinde toplam 425 üyesi olan Turan Cemiyeti'nin ilgisi özellikle Estonya ve Finlandiya üzerinde yoğunlaştı. Turan Cemiyeti'nin 1923 yılında oluşturduğu Fin-Eston Enstitüsü 1924 yılında II., 1927 yılında III. ve 1931 yılında IV. Fin-Ugor Kültür Kongrelerinin düzenlenmesinde etkin olarak yer aldı. Bu etkinliklerin amaçlarından biri Finlandiya ve Estonya'da Turan düşüncesine sempati uyandırmaktı. Bu iki ülkedeki Turancılık etkinlikleri üzerine yeterli bilgiye ulaşamamakla birlikte, Eston-Fin-Macar Birliği kurulduğu ve bu birliğin Tallin'de Turancılık konferansları düzenlediği bilinmektedir.⁶⁵

Eston-Fin-Macar Birliği Reisinin Estonya Cumhurbaşkanı Konstantin Pats olduğunu 18 Mart 1931 tarihinde Pats'in Gazi Mustafa Kemal'e gönderdiği aşağıda özetini verdiğimiz telgraftan öğrenmekteyiz:

Turanî kavimler arasında kültürel yakınlaşmayı tesise gayret eden Est-Fin-Macar Birliği, aşağıdaki talepte bulunmaktadır: "Türkiye 1929 senesinde, Maslahatgüzarın ikametgâhı Riga'da olmak üzere üç Baltık memleketine mahsus müşterek bir Elçilik kurmuştur. Bu adım, Est milletine büyük bir sevinç hazırlamış bulunmaktadır. Gerçekten Estler, bunu Türkiye tarafından yapılmış dostâne bir hareket görmüşler ve bu hareket sayesinde **kendi milletleri ile kendilerinin akrabası bulunan Türk milleti arasında** kültürel yakınlaşmanın dahi teessüs edebileceğini hükmetmişlerdi⁶⁶. Halbuki ırk, dil ve kültür itibariyle birbirlerinden farklı

⁶³ Nizam Önen, *İki Turan Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.146-156.

⁶⁴ Önen, *age.*, s.160-161.

⁶⁵ aynı eser, s.168-169.

⁶⁶ Estonya'nın resmî dili Fin-Ugor ailesinden gelen ve Finceye çok benzer olan Estoncadır. Bkz. Taymas, *age.*, s.3; Karl Laantee, "The Beginning of the Reformation in Estonia", *American Society of Church History*, Vol. 22, No. 4 (Dec. 1953), s.269; Estonya'nın Ankara Büyükelçiliğinin resmî sitesi <http://www.estemb.org.tr/tur/estonya#top>; Eston dili ve Türkçe arasında benzerliklere ait örnekler: (Unustama-Unutma-; Kodu-Konut; Olema-Olma; Kartma-Korkma; Meelike-Melike; Märt-Mert; Kaja-Kaya; Kadri-Kadri; Ulvi-Ulvi; Meelis-Melis;Selma-Selma; Eda-Eda); *Türkiye 85-Estonya 90*, s.51; mina: ben, sina:sen, minu:benim sinu:senin; Osman Karatay, *Hırvat Ulusunun Oluşumu: Erken Ortaçağ'da Türk-Hırvat İlişkileri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.15-16; Türkiye'nin Tallin Büyükelçiliği tarafından Estonya'nın

olan Baltık memleketlerinde kain Türk Elçiliğinin meşguliyetleri, halihazırdaki siyâsi ve iktisâdî zorluklar dolayısıyla o kadar büyük ve muhteliftir ki, Mümessile (İbrahim Osman) Riga'dan Türkiye ile Estonya arasındaki kültürel yakınlaşma işine dahi kafî derecede dikkat atfetmesi güç gelmektedir. Bu sebeple muhakememize nazaran, Sefir'in ikametgâhı Tallin'de olmak suretiyle Estonya'ya mahsus müstakil bir Türkiye Elçiliğinin ihdası, son derece arzuya şayan görülmektedir. Şu kadar var ki, bu keyfiyet, muhtelif sebepler üzerine mümkün olmayacağı telakki edilirse, şimdiki Riga Elçiliğinin Tallin'e nakli, belki arzuya layık görülecektir ki, bu suretle, akraba milletlerimiz arasındaki kültürel ve lisanî yakınlaşma işi daha büyük güçle tesir edebilecektir. Baltık Devletleri nezdinde hâlâ maslahatgüzar bulunan İbrahim Osman Bey, bizce, filoloji ile kültür meselelerindeki yüksek ilmiyle herkesçe bilinen bir şahsiyet olduğundan ve Turan kavimlerinin kültürel yakınlaşması işine dâima bir alaka gösterdiğinden; kendisini Tallin'de Türkiye Elçisi olarak selamlayabilmekle sevinçli olacağız. Est-Fin-Macar Birliği, yukarıdaki anılan meselelere Zatı Devletiniz tarafından dostâne bir nazar atfedileceği ümidini burada belirtir; en yüksek saygı göstermenin teminatını kabul buyurmanızı rica eder, Reis ve Gazi Hazretleri.⁶⁷

Türkiye ile yakınlaşma isteği, dış politikada barışçı ve birbirini destekleyici siyaset tarzı ve dönemin siyasî konjonktürü bu "Turanlıların" Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak istemesine zemin hazırladı. Gazi Mustafa Kemal, Turanî kavimler arasında kültürel yakınlığı tesise gayret eden Est-Fin-Macar Birliği Reisi tarafından belirtilen samimi hislerden pek duygulanmış olduklarından ve ilk imkân oluştuğunda arzu edildiği üzere bir Elçilik ihdasının hükûmetçe göz önünde bulundurulacağını Hariciye Vekâleti vasıtasıyla Riga'daki Türk Maslahatgüzarlığına bildirdi ve daha önce bahsettiğimiz üzere 1935'de Tallin'de ilk Türk temsilciliği açıldı.⁶⁸

Sonuç

Atatürk döneminde Türk ve Eston yöneticileri kültürel ortaklıklarını da hesaba katarak kendi aralarında siyâsi, iktisâdî ve kültürel ilişkiler kurma ve

ünlü Malikânesi Palmse Manor'da 12 Mayıs 2007'de Türk Günü gerçekleştirilmiştir. Etkinliğe, çeşitli Türk yazarların eserlerini Estoncaya çeviren Eston yazar Ly Seppel Ehin katılarak, Türk Edebiyatı hakkında kısa bir sunum yapmıştır. Ly Seppel Ehin'in, Ural-Altay Dilleri ailesine mensup Türkçe ve Estonca arasındaki benzerlikleri anlattığı sunumu büyük ilgi toplamıştır. İki dil arasında görünen benzerlikler, sonsuza kadar sürecek paylaşımın ve dostluğun anahtarları olabilecektir. Bkz. <http://www.tallin.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=530>; Estonya'da Türkoloji çalışmaları Tallin Üniversitesi ile Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi arasında imzalanan antlaşma çerçevesinde yürütülmektedir. Türkoloji Merkezi, 1997 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından açılmıştır. Yurtdışında Türkçenin öğrenilmesine ve Türk kültürünün tanıtılmasına katkı sağlanmaktadır. <http://tallinnturkoloji.tr.gg/ana-sayfa.htm>.

⁶⁷ Telgrafın tam metni için Şimşir, *age.*, s.36-38.

⁶⁸ Şimşir, s.38.

geliştirme arzusuyla hareket etmişler ve bu konuda önemli adımlar atmışlardır. Hem Türkiye hem de Estonya aktif bir dış politika takip ederek içe kapalı ülke olmadıklarını göstermişler ve dünya barışına katkı için uluslararası temâyüllere ve organizasyonlara destek vermişlerdir.

Estonya'nın istikrarlı ve güçlü bir devlet olarak mevcudiyeti, genel manada Avrupa'nın; özel manada ise Baltık bölgesinin güvenliği açısından önem taşıyordu. Türkiye, Baltık bölgesinde barışın kalıcı olmasını ve tarihsel açıdan yakınlık duyduğu Estonların bağımsız bir devlet statüsünde yaşamasını arzuluyordu. Bu sebeple 1924 yılında Türk-Eston dostluk antlaşması imzalanmış; 1935 yılında ise Türkiye'nin Tallin'de ilk Türk temsilciliği açılmıştır.

Eston-Fin-Macar Birliği Reisi ve Estonya Cumhurbaşkanı Konstantin Pats'ın 18 Mart 1931'de Gazi Mustafa Kemal'e bir mektup yollayarak; iki tarafın dilleri arasındaki benzerliğe dikkat çekip Tallin merkezli bir elçilik açılmasını talep etmesi, iki devlet arasında ilişkilerin özellikle kültürel boyutta daha da gelişmesine katkıda bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı, barış konusunda samimi devletlerin çabalarını boşa çıkardığı gibi bağımsızlığını kazanmak için kan ve gözyaşı döken Estonya'nın yeniden işgaller ülkesi konumuna girmesine zemin hazırlamıştır. Estonya'nın 1944 yılında Sovyetler tarafından ilhak edilmesi Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Atatürk döneminde Türk-Eston ilişkilerinin temellerinin dostâne ve samimi şekilde atılması, Türkiye'nin bu şekilde hareket etmesinde önemli rol oynamıştır.

Kaynaklar

- A.Ö. (1963-1964) Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Doğu Almanya, *Türk Kültürü*, Yıl II, Sayı 13-24, 133-141, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- ARAS Tefik Rüştü (2003) *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU Fahir (1997) *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ARMAOĞLU Fahir (2005) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, I-II*, 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* [BCA, Ankara]
Bakanlar Kurulu Kararları [Fon. Kod. 030.18] 030.18.1.1.11.45.8; 030.18.1.1.12.75.5; 030.18.1.2.12.44.13; 030.18.1.2.57.67.5; 030.18.1.1.28.16.4; 030.18.1.2.5.46.20.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi* [BOA, İstanbul]
 HR.HMŞ.İŞO (*Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası*), 123/14.
 HR.İM. (*Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhahşığı*), 158/3; 225/65; 230/22; 232/22.

- CAHEN Leon–RONZE Raymond-FOLINAIS Emile (1939) *1919'dan 1937 Yılına Kadar Dünya Tarihi*, Çev. Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- DİLEK Mehmet Sait (2005) Türkiye Finlandiya Siyasi İlişkilerinin Başlaması ve Finlandiya Cumhurbaşkanı Pehr Evind Svinhufvud İle Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen'e Göre Türkiye, *Atatürk Dergisi*, Cilt IV, Sayı 3, Atatürk Ü, Erzurum.
- Dr. İbrahim Tali Bey'in (Öngören) Günlüğü (2000) Haz. Erdal AYDOĞAN-Şaban ORTAK, Arba Yayınları, İstanbul.
- Düstur*, III. Tertip Cilt 5, 7, 8, 12, Ankara.
- ESMER Ahmet Şükrü (1953) *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Estonia-Latvia-Lithuania: Treaty of Understanding and Collaboration (1936) *The American Journal of International Law*, Vol. 30, No. 4, 174–177.
- GÖKGÖZ Saime Selenga (2008) Finlandiya Türkleri ve Türk Hariciyesinin Siyaseti, *Bilgi*, Sayı 47, 1-20.
- GÖNLÜBOL Mehmet (1979) *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- HUDSON Manley O. (1932) Admission of Turkey to Membership in the League of Nations, *The American Journal of International Law*, Vol. 26, No. 4, 813-814.
- TAHSİN İsmail (1339/1923) *Harb-i Umumiye'den Sonra Düvel-i Ecnebiye Teşkilâtı Kızılduru Baltık Cumhuriyetleri (Estonya-Litvanya-Letonya) Orduları*, Dersaadet Matbaası Askeriye, İstanbul.
- Kaja* gazetesi, 20 Haziran 1924.
- KAPLINSKY Jaan (1994) Estonya Folklorunda Türkiye ve Türkler, *Toplumsal Tarih*, Sayı 37.
- KARAL Enver Ziya (1981) *Atatürk'ten Düşünceler*, MEB Yayınları, İstanbul.
- KARATAY Osman (2000) *Hrvat Ulusunun Oluşumu: Erken Ortaçağ'da Türk-Hrvat İlişkileri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- KENNEDY Paul (2002) *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, Çev. Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ Selami (1998) *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KIRAN Abdullah (2008) Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş, *Girne Amerikan Üniversitesi, Journal of Social & Applied Sciences*, 3(6): 19-36.
- Kızıl Ay Arşivi* [Ankara], Kutu No: 94 Belge No: 232.
- KURAT Akdes Nimet (1970) *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara.
- LAANTEE Karl (1953) The Beginning of the Reformation in Estonia, *American Society of Church History*, Vol. 22, No. 4, 269-278.
- Lehistan, Finlandiya, Estonya, Litvanya Orduları (1341/1925)*, Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye Riyâseti İstihbarat Dairesi, İstanbul.
- LOROT Pascal (1991) *Baltık Ülkeleri*, Çev.Hüsnü DİLLİ, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MİLJAN Toivo (2004) *Historical Dictionary of Estonia*, USA, Scarecrow Press.
- Milliyet Gazetesi* (1952) 20 Kasım.

- OSMAN İbrahim (1933) *Dilbilgisi Bölümleri*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) *Kolleksiyonu Kataloğu* (1994) Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Ankara.
- ÖKE Mim Kemal (1995) *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖNEN Nizam (2003) *İki Turan Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEN Neşe (2009) A Few Notes on the Comparative History of Estonia, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21, s.1-11.
- PARROT Friedrich (1846) *Journey To Ararat*, Tr. W.D.COOLEY, New York.
- Postimees (Tartu) Gazetesi* (1935) 20 Eylül, (1937) 10 Ocak.
- PUSTA Kaarel Robert (1953) Baltık’tan Boğaziçi’ne Hürriyet Cephesi, Çev.Dr. İlhan LÜTEM, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Ankara, 182-193.
- PUSTA Kaarel Robert (1953) Estonya’nın Sovyetleştirilmesi, Çev.Dr. İlhan LÜTEM, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Ankara, 169-181.
- RAHVUSARHIIV *The National Archives of Estonia, Filmiarhiiv*
EFA. 0-145278; EFA. 685.0-194267; EFA. 0-163448; EFA. 4-3501; EFA.5-118; EFA.0-27845p
- RAUN Toivo U. (2001) *Estonia and The Estonians*, Hoover Press Publication.
- SIAROFF Alan (1999) Democratic Breakdown and Democratic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 1, 103-124.
- SMITH David J. (2001) *Estonia Independence and European Integration*, New York.
- SMITH David James-PABRIKS, Artis-PURS, Aldis – LANE, Thomas (2002) *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*, Routledge.
- SOYSAL İsmail (2000) *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları I (1920-1945)*, TTK, Ankara.
- ŞİMSİR Bilal (2001) *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları II*, TTK, Ankara.
- ŞİMSİR Bilal (1975) *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) II*, Nisan-Aralık 1920, TTK, Ankara.
- TAYLOR Neil (2010) *Estonia*, The Globe Pequot Press Inc.
- TAYMAS Abdullah Battal (1927) *Rusya’dan Ayrılan Milletler (Estonlar, Letişler, Litvanyalılar, Finler ve Lehler)*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara.
- TEMEL Mehmet (1998) 1918 Brest-Litovsk Antlaşması Sonrası Bağımsız Litvanya, Letonya ve Estonya Osmanlı’nın Baltık Cumhuriyetlerine İlişkin Politikası, *Toplumsal Tarih*, Sayı 58, 45-49.
- TİLGAR Tanno (2008) Eston Basınında Kütahya-Eskisehir ve Sakarya Muharebeleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 27, Sayı 43, 159-179.
- Time*, 28 Aralık 1925.
- TUULİK Heikki (1991) Ernst Webermann Ja Eesti-Türgi Suhted Aastatel 1929-1932, *Tartu Ülikool, Teaduslik-Populaarne Ajaloo Almanahh*, 46-49.
- TÜRKDOĞAN Orhan (1977) *Çağdaş Türk Sosyolojisi Araştırma, Yöntem ve Teknikler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

- Türkiye 85- Estonya 90: Tarih Boyunca Dostluk Başlıklı Serginin Kataloğu* (2009) Türkiye Cumhuriyeti Tallin Büyükelçiliği Yayını.
- Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (2005) Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Haz. Ülke ARIBOĞAN-Gülden AYMAN-Beril DEDEOĞLU, Der Yayınları, İstanbul.
- Uns Eesti* gazetesi (1935) 20 Eylül.
- <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm> (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı resmi sayfası) (İnternet kaynaklarına son erişim tarihi 25 Ocak 2011)
- <http://www.estemb.org.tr/tur/estonya#top>; Estonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği resmî sayfası.
- http://www.estemb.org.tr/tur/estonya_ve_turkiye; Estonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği resmî sayfası.
- http://www.estemb.pl/est/saatkond/saatkonna_ajalugu; Estonya Cumhuriyeti Varşova Büyükelçiliği resmî sayfası.
- http://www.estemb.ru/eng/estonia_and_russia; Estonya Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliği resmî sayfası.
- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=12104452&p=2>
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153526>
- <http://riga.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=911>; T.C. Riga Büyükelçiliği resmî sayfası.
- <http://tallin.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=527>; T.C. Tallin Büyükelçiliği resmî sayfası.
- <http://tallinturkoloji.tr.gg/ana-sayfa.htm>
- <http://ua.mfa.gov.tr/>; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmî sayfası.
- <http://www.tff.org/Default.aspx?pageID=29&macID=2827>; Türkiye Futbol Federasyonu resmî sayfası.

Ekler

Estonya Cumhuriyetini Kurucu Konstantin Pats (1874-1956)

Estonyalı General Johan Laidoner (1884-1953)

Estonyalı Diplomat Aleksander Hellat (1881-1943)

Eston Siyaset Adamı Kaarel Robert Pusta (1883-1964)

Nuri Batu Bey'in Konstantin Pats Ziyareti (1935)

Nuri Batu Bey

Türgi president Atatürk suri.

Uueks presidendiks saab kindral Ismet Inonu? — Valimised toimuvad täna.

OTN, İstanbul, 11. nov.
(Henter.) Kaitseväe teatajate, et Türgi vabariigi president Kemal Atatürk on surnud. Ta suri selgipüraal kell 9.05. Kemal Atatürk oli 1923. aastajal jäänud uue Türgi vabariigi presidendiks.

OTN, Ankara, 11. novembril.
(Henter.) Türgi põhiseaduse järgel saab automaatselt presidendiks ajendijärgse parlamendi alimene kamber kolitsevate. Enni neli kuud valitud. Parlamendi on kaks korda teinud kogu kaitse presidendivalimiste teostatamisega. Peetavate võimalustega, et Türgi järgelaste saab endine peaminister Ismet Inonu. Inonu, kes on 58-aastane. Inonu on siin aeglaselt elatnud ja mõned päevad peaministri kohal olnud. Ta on 13 aastat sõjaväelise teenistuses ja sõjaväelise. Teinud võimalike kaudu kaardid ja riigiväe kaitseväe Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

Kogu Türgi leinab.

OTN, İstanbul, 10. novembril.
(Henter.) Kogu Türgi leinab uue presidendiks. Kogu Türgi on poolis mõeldis ja mõeldis on teinud teinud mõeldis. Türgi leinab Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

Atatürk maetakse Ankarasse.

OTN, İstanbul, 11. novembril.
(OTN) Kogu Türgi president Atatürk on surnud. Ta suri selgipüraal kell 9.05. Kemal Atatürk oli 1923. aastajal jäänud uue Türgi vabariigi presidendiks.

inimvõet liitna üle Galata jõe ja rüü võet võet presidendipöörde Teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

inimvõet liitna üle Galata jõe ja rüü võet võet presidendipöörde Teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

Kemal Atatürk.

Kemal Atatürk sündis 1880. aastal Selanikis väike aadlipojaks. Ta polnud veel teinud, kui ta läks lüü ja ema teinud ta meele teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

ama emefuura liina ja läbi teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

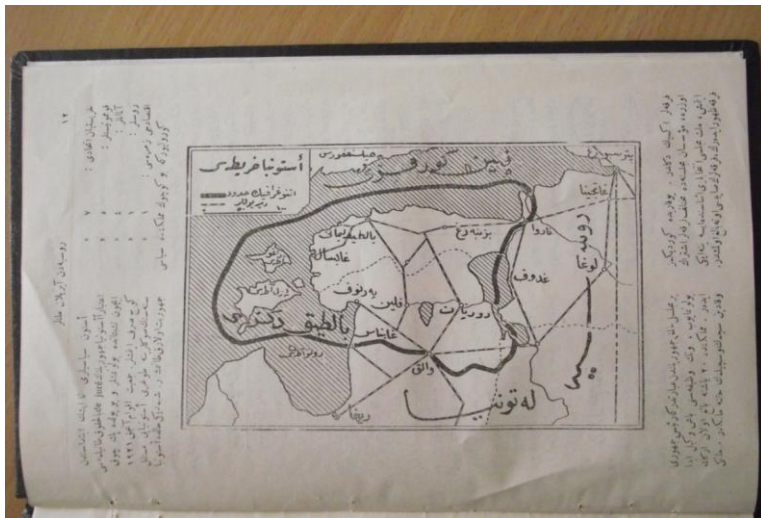
Teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

Teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

Teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

Teinud Inonu. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule. Inonu on Türgi kaitseväe juht ja kaardid Ismet Inonule.

11 Kasim 1938 tarihli Uus Eesti gazetesinde Atatürk'ün Vefat Haberi

Estonya Haritasi (Kaynak: Taymas 1927)